

پژوهشنامه عاشورا

با رویکرد تاریخی به قیام و شهادت امام حسین علیه السلام

دکتر محمد سالم محسنی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

زمستان ۱۴۰۰

محسنی، محمد سالم، ۱۳۶۲ -

پژوهشنامه عاشورا؛ با رویکرد تاریخی به قیام و شهادت امام حسین علیه السلام / محمدسالم محسنی - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: قم: ۱۴۰۰.

۳۰۸ ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۶۰۴: تاریخ اسلام، ۱۳۰)

ISBN: 978-600-298-394-7

بها: ۶۳۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه. ص. [۲۷۵] - ۲۸۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. واقعه کربلا، ۱ ع. ۲. Karbala, Battle of Karbala, Iraq, 680. ۳. حسین بن علی علیه السلام، امام سوم،

۴-۱ ع. ۴. Hosayn ibn 'Ali, Imam III, 626-680. ۵. واقعه کربلا، ۱ ع. - شهیدان. ۶. Karbala, Battle of

Tenth of Muharram of Karbala, Iraq, 680 -- Martyrs عاشورا.

۲۹۷/۹۵۳۴

BP۴۱/۵

۸۷۰۶۳۳۴

شماره کتابشناسی ملی

این کتاب با کاغذ حمایتی چاپ شده است

پژوهشنامه عاشورا؛ با رویکرد تاریخی به قیام و شهادت امام حسین علیه السلام

مؤلف: دکتر محمدسالم محسنی

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه

چاپ اول: زمستان ۱۴۰۰

تعداد: ۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم-سبحان

قیمت: ۶۳۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات

۳۲۱۱۱۳۰۰) نامبر: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

http://rihu.ac.ir/fa/book فروشگاه اینترنتی:

مرکز بخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و مهار پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به‌عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ ازاین‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی (ره)، بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم ساخت و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جوامع علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۶۰۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

این کتاب به عنوان منبع پژوهشی و مطالعاتی برای طلاب علوم دینی، دانشجویان، مبلغان و مداحان اهل بیت و نیز دیگر علاقه‌مندان به عاشورا پژوهشی و تاریخ امام حسین علیه السلام تألیف شده است.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از تلاش‌های مؤلف محترم اثر، دکتر محمد سالم محسنی و نیز از ارزیاب محترم اثر، دکتر محسن رنجبر سپاسگزاری کند.

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱	 مقدمه
۲	 منابع کتاب
۳	 شیوه نگارش متن
۳	 دسته‌بندی مباحث کتاب
۵	 تقدیر و سپاس‌گزاری

فصل اول: امام حسین علیه السلام از مدینه تا کربلا

۷	 ۱. آغاز قیام عاشورا با امتناع از بیعت
۹	 ۲. هجرت امام حسین علیه السلام از مدینه به مکه
۱۱	 ۳. امام حسین علیه السلام در مکه
۱۲	 ۴. نامه امام حسین علیه السلام به بزرگان بصره
۱۲	 ۵. دعوت مردم کوفه از امام حسین علیه السلام
۱۴	 ۶. بررسی شمار نامه‌های کوفیان
۱۶	 ۷. فرستادن مسلم بن عقیل به سوی کوفه
۱۷	 ۸. مسلم بن عقیل در کوفه
۱۸	 ۹. واکنش نعمان بن بشیر والی کوفه
۱۸	 ۱۰. عیدالله بن زیاد در کوفه
۲۰	 ۱۱. قیام مسلم بن عقیل
۲۱	 ۱۲. غربت مسلم در کوچه‌های کوفه
۲۲	 ۱۳. مأمورین ابن زیاد در پی دستگیری مسلم
۲۳	 ۱۴. اسارت مسلم بن عقیل
۲۴	 ۱۵. شهادت مسلم بن عقیل

۱۶. خروج امام حسین علیه السلام از مکه ۲۶
۱۷. منازل بین راه از مکه تا کربلا ۲۷
۱۸. ملاقات امام حسین علیه السلام با قَرْزَدَق (منزل صِفاح) ۲۷
۱۹. خبر شهادت مسلم بن عقیل (منزل ثَعْلَبِیَّه) ۲۹
۲۰. رویارویی امام حسین علیه السلام با سپاه حُرّ (منزل شَراف) ۳۰
۲۱. پیوستگان و بازماندگان کاروان حسینی ۳۲
- ۲۱-۱. پیوستن زُهَیر بن قَین (منزل زَرُود) ۳۲
- ۲۱-۲. بازماندن عبیدالله بن حُرّ جُعفی (منزل قصر بنی مُقاتل) ۳۳

فصل دوم: امام حسین علیه السلام در سرزمین کربلا

- وقایع کربلا از دوم تا هشتم محرم ۳۹
۱. ورود امام حسین علیه السلام به کربلا (دوم محرم) ۳۹
۲. عمر بن سعد در هوای حکومت اِوی ۴۱
۳. ورود عمر بن سعد به کربلا (سوم محرم) ۴۲
۴. اولین نامه نگاری عمر بن سعد و ابن زیاد ۴۳
۵. دعوت حبیب بن مظاهر از بنی اسد (ششم محرم) ۴۴
۶. بستن آب بر سپاه امام حسین علیه السلام (هفتم محرم) ۴۵
۷. ملاقات امام حسین علیه السلام با عمر بن سعد ۴۷
۸. دومین نامه نگاری عمر بن سعد و ابن زیاد ۵۰
- وقایع روز تاسوعا ۵۳
۱. ورود شمر با پیام جنگ به کربلا ۵۴
۲. امان نامه برای فرزندان ام البنین ۵۴
۳. حمله دشمن به سوی خیمه های حسین علیه السلام ۵۵
۴. مهلت خواستن امام حسین علیه السلام برای شب عاشورا ۵۷
- وقایع شب عاشورا ۵۹
۱. سخنان امام حسین علیه السلام با اصحاب و یاران ۵۹
۲. اعلام وفاداری اصحاب و یاران امام حسین علیه السلام ۶۰

۳. دنداری امام حسین علیه السلام به زینب..... ۶۲
۴. تدابیر دفاعی امام در خیمه گاه..... ۶۳
۵. عبادت و نیایش با خدا..... ۶۴
- وقایع روز عاشورا تا هنگامه شهادت..... ۶۵
۱. مناجات امام حسین علیه السلام در صبح عاشورا..... ۶۵
۲. آرایش دو سپاه..... ۶۶
۳. شمارش دو سپاه..... ۶۶
۴. گستاخی شمر هنگام مواجهه با تدابیر دفاعی امام حسین علیه السلام..... ۶۹
۵. احتجاج امام حسین علیه السلام در برابر سپاه دشمن..... ۷۰
۶. پیوستن حرّ به سپاه امام حسین علیه السلام..... ۷۱
۷. آغاز جنگ..... ۷۳
۸. نبرد سخت..... ۷۳
۹. دشمن در پی تخریب خیمه ها..... ۷۴
۱۰. نماز ظهر عاشورا..... ۷۴
- شهادت اصحاب و یاران امام حسین علیه السلام..... ۷۷
۱. شهادت بُریر بن خُضَیر هَمْدانی..... ۷۸
۲. شهادت مسلم بن عَوسَجَه اسدی..... ۷۹
۳. شهادت عبد الله بن عُمیر کلبی یا وهب کلبی..... ۸۱
۴. شهادت حبیب بن مُظَاهِر اسدی..... ۸۵
۵. شهادت حُرَیْر بن یزید ریاحی..... ۸۸
۶. شهادت زُهَیْر بن قَیْن بَیْجَلی..... ۸۹
۷. شهادت سعید بن عبد الله حنفی..... ۹۰
- شهادت خاندان بنی هاشم..... ۹۳
- شهادت فرزندان امام علی علیه السلام..... ۹۵
۱. عباس بن علی..... ۹۵
۲. عبد الله بن علی..... ۹۵

۹۶	۳. جعفر بن علی
۹۶	۴. عثمان بن علی
۹۷	۵. ابوبکر بن علی
۹۷	۶. محمد بن علی
۹۸	شهادت فرزندان عقیل
۹۸	۱. عبدالرحمان بن عقیل
۹۹	۲. عبدالله بن عقیل
۹۹	۳. جعفر بن عقیل
۱۰۰	۴. محمد بن ابی سعید بن عقیل
۱۰۰	۵. عبدالله بن مسلم بن عقیل
۱۰۱	شهادت فرزندان عبدالله بن جعفر
۱۰۱	۱. عون بن عبدالله
۱۰۲	۲. محمد بن عبدالله
۱۰۳	شهادت فرزندان امام حسن علیه السلام
۱۰۳	۱. ابوبکر بن الحسن
۱۰۳	۲. قاسم بن الحسن
۱۰۴	۳. عبدالله بن الحسن
۱۰۴	شهادت فرزندان امام حسین علیه السلام
۱۰۴	۱. علی بن الحسین (علی اکبر)
۱۰۵	۲. عبدالله بن الحسین
۱۰۷	حضرت علی اکبر
۱۰۷	۱. زندگی نامه حضرت علی اکبر
۱۰۹	۲. علی اکبر بزرگتر از امام سجاد
۱۱۱	۳. علی اکبر اولین شهید اهل بیت در کربلا
۱۱۲	۴. صحنه میدان رفتن علی اکبر
۱۱۳	۵. تشنگی علی اکبر
۱۱۳	۶. شهادت علی اکبر

۱۱۴	۷. آمدن حسین علیه السلام و زینب بر بالین علی اکبر
۱۱۷	حضرت قاسم بن الحسن
۱۱۸	۱. اجازه خواستن قاسم برای نبرد
۱۱۹	۲. صحنه ورود قاسم به میدان نبرد
۱۱۹	۳. شهادت حضرت قاسم
۱۲۱	۴. بررسی چند گزارش دیگر از شهادت حضرت قاسم
۱۲۵	کودک خُردسال امام حسین علیه السلام
۱۲۵	۱. نام کودک خُردسال (عبدالله یا علی اصغر)
۱۲۸	۲. سن کودک خُرد سال
۱۲۸	۳. چگونگی شهادت کودک خُردسال
۱۲۹	۳-۱. شهادت کودک در دامن پیکر
۱۳۰	۳-۲. شهادت کودک در حال وداع
۱۳۱	۳-۳. شهادت کودک در برابر دشمن
۱۳۳	حضرت عباس بن علی علیه السلام
۱۳۳	۱. زندگی نامه حضرت عباس
۱۳۵	۲. وفاداری حضرت عباس
۱۳۵	۳. مقام معنوی حضرت عباس
۱۳۷	۴. عباس علمدار کربلا
۱۳۷	۵. عباس سقای کربلا
۱۳۸	۶. عباس در پی آب
۱۳۸	۷. قطع شدن دست های حضرت عباس
۱۴۰	۸. شهادت حضرت عباس
۱۴۱	۹. پیکر عباس در میدان جنگ
۱۴۳	۱۰. بررسی گزارش دیگر از شهادت حضرت عباس
۱۴۵	حضرت امام حسین علیه السلام
۱۴۷	۱. روزی سخت تر از روز شهادت حسین علیه السلام نیست

۱۴۸	۲. پایداری امام حسین علیه السلام در برابر دشمن
۱۴۸	۳. پوشیدن زیرجامه و لباس کهنه
۱۴۹	۴. وداع امام حسین علیه السلام با اهل حرم
۱۵۰	۵. بررسی چند گزارش دیگر از وداع سیدالشهدا
۱۵۲	۶. حمله شمر به خیمه‌های حسین علیه السلام
۱۵۲	۷. شدت نبرد و جراحات سیدالشهدا
۱۵۳	۸. شهادت عبداللہ بن الحسن در دفاع از سیدالشهدا
۱۵۴	۹. هجوم تیرها و شمشیرها بر پیکر حسین علیه السلام
۱۵۶	۱۰. شهادت امام حسین علیه السلام
۱۶۰	۱۱. بازگشت اسب سیدالشهدا به خیمه‌گاه
۱۶۱	۱۲. بدن‌های به خاک افتاده شهیدان
۱۶۲	۱۳. سرهای بُریده شهیدان
۱۶۵	وقایع کربلا پس از شهادت
۱۶۵	۱. غارت خیمه‌ها
۱۶۷	۲. تصمیم بر کشتن امام سجاد علیه السلام
۱۶۸	۳. آتش زدن خیمه‌ها
۱۶۹	۴. اسب‌تاختن بر پیکر امام حسین علیه السلام
۱۷۰	۵. حرکت دادن اهل بیت حسین به سوی کوفه
۱۷۱	۶. عبور اهل بیت از قتلگاه
۱۷۲	۷. نوحه‌سرایی اهل بیت در قتلگاه
۱۷۵	۸. دفن شهیدان کربلا
۱۷۶	۹. بررسی چگونگی دفن شهیدان
۱۷۹	۱۰. سوگواری منسوب به امام عصر علیه السلام در زیارت ناحیه
۱۸۱	شمار بازماندگان اهل بیت امام حسین علیه السلام
۱۸۱	شمار مردان اهل بیت
۱۸۲	۱. علی بن الحسین (امام سجاد علیه السلام)

مقدمه

فَاعْذَرْ فِي الدُّعَاءِ وَ مَنَعَ التُّصَحُّ وَ بَدَّلَ مُهْجَتَهُ فَيْكَ لَيْسْتَ تَقْدَّ عِبَادَكَ مِنْ
الْجَهَالَةِ وَ خَيْرَ الصَّلَاةِ^۱

[امام حسین علیه السلام] در دعوتش جای عذری باقی نگذاشت و از خیرخواهی
دریغ نورزید و جانش را در راه تو بذل کرد تا بندگان را از نادانی و سرگردانی
گمراهی نجات دهد.

این پژوهش در صدد آن است که در یک متن مختصر، یک دوره گزارش مستند از قیام و
رویدادهای عاشورا ارائه کرده و در خدمت جامعه علمی، پژوهشگران، مبلغان، شاعران و
مرثیه‌سرایان اهل بیت قرار دهد. از این رو، نگارنده تلاش کرده است که با تتبع در منابع کهن
روایی و تاریخی، رویدادهای عاشورا را استخراج نموده، سپس دسته‌بندی و گزارش کند. از
سوی دیگر، برخی مطالبی که در منابع امروزی نقل شده و در مرثیه‌خوانی‌ها رواج یافته‌اند اما
در منابع معتبر و متقدم مستندی ندارند نیز مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

مباحث کتاب با حرکت امام حسین علیه السلام از مدینه آغاز می‌شود و سپس در امتداد
رخدادهای کربلا و اسارت اهل بیت تا کوفه و شام و بازگشت به مدینه، برپایه منابع کهن تاریخی
و روایی، ادامه می‌یابد. اختصار، ارجاع به منابع درجه اول، داوری و سنجش روایت‌های
متعارض و متناقض و ارائه روایت مستند و منسجم از ویژگی‌های این اثر است.

۱. فرازی از زیارت اربعین؛ برای دیدن منابع آن نگاه کنید: فصل ششم / اربعین امام حسین.